

Člověk a včela

Chov včel nikdy nebyl „obyčejnou“ součástí zemědělství, ale činností s přesahem k filosofii, práci, která kultivovala ducha, poezii venkova. Věnovali se mu lidé vzdělaní a majetní (učitelé, kněží, šlechtici) i obyčejní venkované. A to platí dodnes.

Naši předkové do včely vtělovali touhu po dokonalejší a spravedlivější společnosti. Včela pro ně byla reálným příkladem, že ideály, kterým věřili, nejsou pouhou utopií. Dobře to ilustrují slova J. Stillera napsaná před více než 100 lety:

„Píle, vytrvalost, pořádkumilovnost, čistotnost, věrnost, spřívnost, moudrost a dobromyslnost včely byly pro člověka odevádána příkladem nejkrásnějších ctností. Včela je i symbolem míru, alegorií opravdového štěstí a úcty k tradicím, je vnímána jako vzor příkladného soužití jednotlivých národů, ale také ostražitosti a přiměřené obrany...“

Mnoho nevčelařů má za to, že hlavní motivací k pořízení včel je užitek, který včela včelaři poskytuje. Ale takových je mezi včelaři pouze část. Pro mnohé z nich je zisk až na druhém místě. Co tedy dělá z včelaření vášně, které obětují spoustu energie a času a která je osvobozuje od každodenních starostí?

Je to především obdiv k téměř dokonalé organizovanosti včelstva. Ta dosáhla takového stupně, že včelstvo je biologi považováno za jeden nedělitelný organismus – superorganismus. Včelí dělnice v něm zastávají funkci jednotlivých orgánů, zajišťujících základní životní pochody, královna a trubci jsou pak zodpovědní za jeho rozmnožování a zachování druhu. Ve vrcholném létě je ve včelstvu přítomno 60 tisíc dělnic. Přesto každá z nich „ví“, co má dělat. Je to fascinující pohled na tisíce tvoreček pracujících s plným nasazením. A to vše zdánlivě dobrovolně, bez příkazování, z vlastní vůle. Alespoň tak to na první pohled vypadá a tak to vnímali i naši předkové. Dnes samozřejmě víme, že vše je řízeno pomocí chemické komunikace – feromonů, které vylučuje královna. Přesto se neubráníme obdivu.

Lidé od pradávna obdivovali i píli včely. Včelstvo během jedné sezony nashromáždí přibližně 200 kg nektaru a 30 kg pylu. Veškeré tyto zásoby jsou však získávány na principu trvalé udržitelnosti. Vztah včela–květ je harmonický. Včely květy, z kterých sbírají pyl a nektar, nijak nepoškozují. Sběrací pud je však u nich vyvinut tak silně, že silné včelstvo občas v době nedostatku zdrojů snůšky vyloupí včelstvo slabé. Včelu si nelze idealizovat! I zde jde o přežití základní jednotky, kterou není tak jako u většiny ostatních živočichů jedinec, ale včelstvo.

Ani „nejvyšší velení“, tedy včelí královna, se nevěnuje pouze „řízení“, ale plní si svůj úkol, který není nijak lehký. Za rok naklade 100 až 200 tisíc vajíček, na jaře za jediný den často tolik, kolik sama váží. Navíc je pod neustálou „kontrolou“ včelstva. Nevyhovuje-li mu, dělnice ji „donutí“ naklást do speciálních buněk vajíčka, z nichž si vychová novou královnu. Snad pouze trubci vedou „lenošivý“ život a čekají na to, aby mohli splnit svoji mužskou roli.

Včelstvo je velmi přizpůsobivé a nenáročné a ve své podstatě na včelařově péči nezávislé. Pro svoji dokonalou péči o potomstvo, velkou schopnost učit se a vysokou úroveň komunikace je včela považována, vedle savců, za vrchol evolučního vývoje.

Dnes toho víme o životě včelstva mnohem víc než naši předkové před sto lety. Přesto nás včela medonosná nepřestává překvapovat a fascinovat. I dnešní postmoderní člověk u ní může najít spoustu inspirace. Včelaření není pro mnoho včelařů pouhým koníčkem, ale méně či více životní filosofií.

Jan Materna

Jak se u nás včelařilo

Význam chovu včel se postupem doby měnil. Zatímco dnes je med považován za zdravý doplněk stravy, až do konce 18. století, kdy se v kuchyních objevil cukr získaný z cukrové řepy, byl jediným dostupným sladidlem. Neméně významným byl i včelí vosk, který se používal především na výrobu svíček a svoje uplatnění nacházel rovněž při zhotovování forem pro kovolijectví. I kvašený nápoj z medu – medovina – se dříve těšil velké oblibě. Postupně však byl vytlačen pivem, jehož výroba byla levnější. Význam a nenahraditelnost včelích produktů tak postupně klesaly. Naopak stoupal význam včely

pro opylení zemědělských plodin a kulturně pěstovaných rostlin. Tato činnost tvoří 80 až 90 % současného ekonomického přínosu včel, zatímco na včelí produkty připadá pouze 10–20% podíl. Pojďte s námi nahlédnout do krkonošské historie a současnosti tohoto zajímavého a pro mnohé tajemstvím obestřeného oboru lidské činnosti.

▲ Dlouholetý včelař Jaroslav Novotný z Valteřic
Foto Kamila Antošová

*„Včela opylením zem v ráj promění, včelaře
za lásku medem odmění...“*

paní Tryznová, Dolní Štěpanice

*„Včelička nechcípne, ale umře, jako kluci jsme dělali
včeličkám i funus...“*

Josef Nosek, Roprachtice

◀ Klát zobrazující svatého Ambrože, patrona včelařů. Muzeum a galerie v Hostinném

mitivní. Včelař dbal především o usazování rojů. Plásty s medem (tzv. strdí) vylamoval nebo vyřezával. Vždy odebíral pouze část medu. Ten se z plástů získával vykapáváním či lisováním, nebo se žvýkaly celé plásty. Díky tomu, že život včel se odehrával v temné dutině klátu či košnice, lidé toho o biologii včelstva věděli velmi málo. Včelaření až do 19. století tak bylo založeno především na intuici a zkušenostech předávaných z generace na generaci.

MODERNÍ, RACIONÁLNÍ VČELAŘENÍ

Nástup osvícenství a s ním spojený důraz na rozumové poznávání a zkoumání se projevil i ve včelařství. Podrobné poznání života včelstva a důmyslné vynálezy a objevy včelařů-vynálezců (např. Palteauův dělitelný truhlíkový úl – 1756, Huberův úl s plně rozběrným dílem – 1789, Prokopičův vynález včelího rámu – 1814 a královské mřížky, Dzierzonův objev včelí mezery – 1848 a Hruschkův vynález medometu – 1865) umožnily racionalizaci chovu včel a jeho rozvoj. Na rozšíření včelaření mezi prostý lid měly v našich zemích zásadní vliv i včelařské patenty Marie Terezie, vydané v letech 1775 a 1776.

Moderní, nebo též „rozumní“ včelaři, jak se tou dobou pánové sami nazývali (o včelařkách před 2. světovou válkou zmínky nejsou) se postupně začali sdružovat v zájmových spolcích, jak bylo pro období 2. poloviny 19. století příznačné. Díky nim se nové poznatky a vynálezy spojené s racionálním včelařením rychle šířily. První zprávy o včelařských spolcích z Krkonoš a Podkrkonoší se dovídáme z kronik jednotlivých spolků. Bohatým zdrojem informací je i měsíčník *Včelař* (později *Český včelař*) a jeho *Zprávy spolkové*.

Každý včelařský spolek měl kromě řadových členů svého předsedu (často i místopředsedu), jednatele, pokladníka a členy výboru. Funkci předsedy zpravidla vykonával respektovaný

a vážený občan, často i vzhledem k finanční situaci ostatních zámožnější, jednatelem byl většinou vzdělaný člen obce včelařské. Spolkové schůze (někdy nazývané valné hromady) se odehrávaly nejčastěji v místním hostinci v neděli brzy odpoledne. Na programu setkání několikarát do roka bylo seznámení se stavem včelstev, zhodnocení stávající chovatelské a finanční situace spolku a volby výboru spolku. Nezřídka kdy buď některý z osvětimilových členů, nebo přízvaných hostů, připravil více či méně odbornou přednášku. Jeden příklad za všechny z jilemnického spolku založeného roku 1876:

„Okresní spolek včelařský v Jilemnici konal dne 21. 6. 1885 valnou schůzi, do výboru zvoleni: Podrazil Václav – kontrolor při hraběcím úřadě – předseda, Javůrek Josef – hraběcí lesník v Hrabáčově – místopředseda, Buchar Jan – správce školy v Dol. Štěpanicích – jednatel, Syka Rudolf – správce c. k. státní školy tkalcovské – pokladník, Regal Antonín – c. k. okresní inspektor školní, Jáchym Metelka – učitel, Kubánek Alois – obchodník. Náhradníci: Lud. Janda – hostinský v Jilemnici, František Kabelák – řídící učitel ve Vichově. Přednáška učitele Jáchyma Metelky „Důkaz parthenogenese včel při chovu královen“ velice zajímala přítomné a na krásná vyobrazení, jež pan přednášející sám si připravil, a kteráž přednášku pěkně doplňovala, nemohli se přítomní vynadívati...“ (z časopisu *Český včelař*, 1885)

PRVNÍ KRKONOŠSKÝ VČELAŘSKÝ SPOLEK A ČESKÉ VČELAŘSKÉ SPOLKY V ZÁPADNÍ ČÁSTI KRKONOŠ

Kolébka včelaření v Krkonoších, malebná horská vesnička Křížlice, si rozhodně zaslouží bližší pozornost. Drsné horské podmínky zde od počátku určovaly specifickou podobu včelaření (úly zde byly umístěny až do nadmořské výšky 785 m!): „Na nedostatek medonosných rostlin nemá včelař příčinu si stýskati..., ale ani ta radost včelaře není zde bez žalosti. Často se totiž stává, že do polovice května neb ještě dále zima nedopustí rozkvěsti se rostlinám v dobu pravidelnou... Koncem července končí u nás obyčejně hlavní pastva včel. Sníh a mrazy od polovice října nás horalů otužují, a proto s toužebností čekáme s našimi včelkami na teplejší snad již měsíc březen a radostnější měsíc máj!“ (Jan Rolčík, z časopisu *Včelař*, 1872)

V r. 1869 připadalo na 125 čísel popisných dvacet „včelích čeledí“, v r. 1872 už šedesát. Záhy, 11. února 1872, byl založen včelařský spolek. Tři dny na to, 14. dubna, se konala první řádná schůze, na které byli zvoleni: dvojčtihodný farář Bohdan Kutlík – předseda, učitel Jan Rolčík – místopředseda a do výboru pánové Fr. Skalský, Fr. Kavan a Fr. Fišera, posléze jednatel Kristian Kynčl. Až do konce 19. století měl spolek průměrně 40 členů ze širšího okruhu obcí okolo Křížlic (např. Jilemnice, Poniklá) i míst značně vzdálených (např. Nasavrky, Moravských Budějovic), z nichž mnozí byli učitelé, jiní sedláci, tkalci, truhláři a další řemeslníci. Ve své době byl tento horský spolek velice progresivní, zvláště díky osobě evangelického faráře B. Kutlíka. V roce 1873 se řadil mezi jeden z devíti existujících českých včelařských spolků.

Dne 17. 1. 1875 se konala schůze v hostinci J. Kalenského a v rámci ní proběhla i 1. velká ve-

Kamila Antošová

Špalky a kláty byly užívány k chovu včel hlavně na území, které obývali Slované. Naopak na západ od nás, v oblastech obývaných Germány, byla včelstva nejčastěji chována v úlech pletených ze slámy, tzv. košnicích

INTUITIVNÍ VČELAŘENÍ V BRITÍCH A KLÁTECH

Přírodním obydlím včely medonosné byly dutiny starých stromů, tzv. brti. Lidé velmi brzy poznali, že pokud divokým včelám nevyberou veskeré jejich dílo, mohou se k dutině pro med opakovaně vracet. Vznikl tak první, tzv. lesní chov včel neboli brtnictví, které bylo na území Čech značně rozšířeno. Historických dokladů se však zachovalo poměrně málo. Jedním z nepřímých důkazů, že se tímto způsobem v Podkrkonoší včelařilo, je název vesnice kousek od Lázní Běláhradu, jež se jmenuje Brtev.

Včely se však rády nastěhovaly i do dutin padlých stromů, které byly pro člověka mnohem přístupnější a práce v nich byla pohodlnější. Lepší přístup však do nich měli i jiní „zájemci“ o sladkou kořist – především medvědi hnědí, dříve nazývaní brtníci. A tak z důvodů lepší ochrany včelích obydlí, úspory času a většího pohodlí při obsluze včelstev lidé začali poměrně brzy brti i se včelami přenášet do blízkosti svých obydlí. Tyto oddělené části kmenů s dutinami se nazývaly špalky, a tak vzniklo tzv. domácí (též rolnické) včelaření, o němž se na území Čech objevují zmínky již od 13. století. Na přelomu 15. a 16. století už tento způsob chovu včel převažoval nad brtnictvím.

Jak se postupně domácí chov včel rozšiřoval, začal být vhodných kmenů s dutinami nedostatek a lidé si začali do silných kmenů tyto dutiny dlabat. Vznikaly tak úly označované jako dlabáky nebo též kláty. S postupem času začali včelaři dbát nejen o včely, ale i o vzhled včelích přibytků a zdobili kláty řezbou a malováním. Umělecky cenný soubor devíti klátů z konce 18. století s nádhernou reliéfní plastickou výzdobou je umístěn v městském muzeu v Hostinném. Vyřezávané kláty však můžeme obdivovat i jinde v Podkrkonoší – na hradě Pecka, v muzeu v Nové Pace či již ve vzdálenější Železnici.

Včelaření v klátech se velmi lišilo od dnešního moderního způsobu ošetřování včelstev, kdy včelař pracuje s jednotlivými vyjímatelnými rámy, v nichž je vystavěno včelí dílo. Naopak plásty v klátech byly včelami pevně připevněny na strop a boky. Chov včel v tomto systému tzv. nepohyblivého (nerozběrného) díla byl velmi pri-

řejná včelařská výstava v Krkonoších. Vystaveno bylo přes 100 kusů nářadí, výrobků a včelích obydlí. Další významnější výstavy následovaly v letech 1887 a 1898. Křížlický spolek byl aktivní i v pořádání dalších akcí: přednášek, houslových koncertů, divadelních představení apod. V roce 1882 byl za patrona spolku zvolen „včelař velkého formátu“ hrabě Jan Harrach (1828–1909). Hrabě věnoval křížlickému spolku překrásný pohár ve tvaru košnice, jehož věrná kopie je vystavena v Krkonošském muzeu v Jilemnici (viz K+JH 7/1996). Křížlický spolek si vedl kroniku, která je v současnosti bohužel neznámá. Někteří z jejích nejzajímavějších pasáží přinesly K+JH v květnovém čísle roku 1988.

Drtivá většina včelařů se sdružovala ve spolcích, v západních Krkonoších jich kromě již zmínovaného křížlického a jilemnického vznikla celá řada (v závorce je uvedeno datum či rok založení): Včelařský spolek pro Jablonec nad Jizerou a okolí (26. 12. 1893) – od r. 1895 Včelařsko-hospodářský spolek pro Jablonec a okolí se sídlem v Jablonci, Včelařský spolek pro Paseky nad Jizerou (1902), Včelařský spolek Vichová (1903), Včelařský spolek pro Roztoky a okolí (4. 2. 1904), Včelařský spolek pro Roprechtice a okolí (1904), Včelařský spolek pro Brannou a okolí (15. 12. 1909), Včelařský spolek pro Jestřabí (26. 10. 1912) a Včelařský spolek pro Peřimov a okolí se sídlem v Peřimově (26. 8. 1913), Včelařský spolek pro Poniklou a okolí (4. 10. 1913), Včelařský spolek pro Horní Štěpanice a okolí (7. 3. 1914). Uvedené spolky měly v době svého vzniku a následných několika desetiletí mezi 15–40 členy.

NĚMECKÉ VČELAŘSKÉ SPOLKY VE STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ ČÁSTI KRKONOŠ

O počátcích včelařských spolků z východní, potažmo německé části Krkonoš se historických dokumentů dochovalo jen velmi málo. S vysídlením původních obyvatel po roce 1945 se společně s pamětníky „starých dob“ ztratily i spolkové kroniky a většina dalších archivních pramenů.

Poměrně ucelený přehled o včelaření na Vrchlabsku, Hostínsku a v německých vesnicích na Jilemnicku (Benecko, Vítkovice) na přelomu 19. a 20. století najdeme ve vlastivědě F. J. Jiraseka Heimatkunde des Hohenelber Bezirkes. Jeho autorem je Josef Stiller, aktivní včelař a ředitel školy v Klášterské Lhotě. Dočteme se v něm, že v poslední čtvrtině 19. století dochází v souvislosti s nástupem racionálního včelaření k rozvoji chovu včel a zvyšování výnosů medu. J. Stiller doslova píše, že „z držitelů včel se stávají skuteční chovatelé“. Důležitou roli v tomto přechodu, podobně jako v českém prostředí, hrála praktická výchova a výměna zkušeností mezi včelaři, znásobená jejich sdružováním do spolků.

Nejstarším byl včelařský spolek v Dolním Lánově a okolí (Verein der Bienenzüchter in Niederlangenau und Umgebung), který byl založen roku 1887 a měl 50 členů. V ostatních obcích (Hostinné, Harta – Kunčice – Dolní Branná, Rudník, Zálesná Lhota, Vrchlabí (založen 16. 1. 1900), Chotěvice, Čistá (založen 1899), Javorník – Čermná, Klášterská Lhota, Dolní Lánov, Prosečné a Horní Brusnice – Mostek) působily pobočky („sekcce“) Německého včelařského hospodářského ústředního zemského spolku pro Čechy se sídlem v Praze (Deutschen Bienenwirtschaftlichen Landes-Zentral-Vereins für Böhmen in

Účastníci kurzu chovu včelích matek v Jilemnici. Snímek pochází ze 30. let 20. století. V 2. řadě 1. zleva sedí Josef Hejral st.

Prag), které sdružovaly celkem 248 včelařů. Tento ústřední spolek vydával vlastní časopis *Der Deutsche Imker aus Böhmen* (Německý včelař z Čech). Členský příspěvek činil 2 rakouské koruny a 60 haléřů a zahrnoval časopis zdarma, pojištění včelstev a úlů a možnost využívat bohatou včelařskou knihovnu.

Součástí příspěvku J. Stillera je i přehled počtu včelstev chovaných k roku 1909 v jednotlivých obcích. Pro příklad uvedme alespoň ty nejbližší k horám: Čistá 240 (v současnosti 6), Hořejší Vrchlabí 156 (v současnosti 55), Javorník 112 (v současnosti 3), Harta 60 (v současnosti 117), Černý Důl 63 (v současnosti 20), Dolní Lánov 135 (v současnosti 36), Vrchlabí 193 (v současnosti 80), Prostřední Lánov 103 (v současnosti

60), Rudník 96 (v současnosti 315), Vítkovice 78 (v současnosti 13), Horní Lánov 38 (v současnosti 62), Benecko 32 (v současnosti 52), Bolkov 21 (v současnosti 40), Dolní Dvůr 20 (v současnosti 55), Špindlerův Mlýn 5 (v současnosti 46), Strážné 0 (v současnosti rovněž žádné). Vyplývá z něho, že více jak 30 včelstev vlastnilo celkem 8 včelařů, 20–30 včelstev jich obhospodařovalo 11 a o 15–19 včelstev pečovalo 21 včelařů. K chovatelům s vůbec největším počtem včelstev patřil učitel Robert Kühnel z Vrchlabí (85 včelstev), Anton Purkert z Čisté (54), Julius Hollmann z Chotěvic (50) a Alois Schreier z Kunčic (50). Chovem včel se zabýval i převor vrchlabského augustiniánského kláštera P. W. Schuster (18 včelstev). Celkem se v té době na území politických okresů Vrchlabí a Hostinné (plus na Benecku a ve Vítkovicích) nacházelo 2 476 včelstev. (Dnes je to na stejném území přibližně 1 850 včelstev.) Nejvýše položené stanoviště bylo umístěno ve Vítkovicích ve výšce 780 m n. m.

Zajímavá je poznámka J. Stillera ke kvalitě krkonošského medu. Jeho „výborná aromatická chuť“ ve srovnání s „medem nevýrazné chuti z kraje“ je podle něho dána specifickým složením krkonošské flóry. Jeho cena se tehdy zpravidla pohybovala kolem 2 K za kilogram, cena vosku pak 3 K za kilogram (pro srovnání: cena másla se na přelomu 19. a 20. století pohybovala mezi 2,40 až 3 K/kg). J. Stiller upozorňuje, že „v porovnání s jinými spotřebitelskými komoditami by med měl stát nejméně jednou tolik a vosk desetkrát tolik.“ Ani před sto lety tedy neměli včelaři, co se cen medu týče, na různých ustláno...

O včelařských spolcích ve východních Krkonoších existují jen velmi kusé údaje. Ve Státním okresním archivu v Trutnově se nám podařilo nalézt zmínku pouze o dvou z nich: o spolku v Maršově (Marschendorf IV. Bienenwirtschaftlicher Verein), který byl založen 11. 6. 1897 a v Bernarticích, založeném v roce 1905.

V odlehlejších místech či ve výše položených obcích s méně příznivými klimatickými podmínkami se chovu včel věnovalo málo včelařů, ➤

Samočinný včelařský dýmák typu „sopka“, který doposud používá Václav Kubát z Benecka. Vzduch do něj není vhnán pomocí měchu, ale hodinovým strojkem. Na jeho spodním okraji jsou vyděrovány iniciály „KSV“

Krkonošský (vahadlový) medomet původem z Jilemnice z včelařské sbírky Národního zemědělského muzea

kteří pravděpodobně nebyli organizováni ve spolcích. Pro německé etnikum byl specifický tzv. Gerstungův úl (resp. dvojice či trojice těchto včelích příbytků) s úzko-vysokou rámkovou mírou 25 × 40 cm. Například dle vzpomínek pana Tylše z Janových Bud měl pan Braun na Pěnkavčím vrchu ještě na sklonku 30. let 20. století několik gerstungů v nadmořské výšce 1 000 m (!).

Bohatou tradici včelaření německého etnika ukončil rok 1945. Úly po odsunutých Němcích byly rozprodávány prostřednictvím národních správců nebo nově vznikajících českých včelařských spolků. Například ve Vítkovicích v Krkonoších úly shromažďoval pan Zelinka (sám do Vítkovic přišel krátce po válce), který často záporní kusy přenechával začínajícím včelařům – dosídlencům nebo kolegům ze sousedního Benecka. Pan Václav Kubát z Benecka vzpomíná, že od něj na podzim r. 1947 koupil „gerstung – troják za 350 korun ve starých penězích a 50 korun dal za odvoz koněm“. Tehdy patnáctiletý začátečník včelař v těchto úlech doposud před rodným domem ve výšce 753 m n. m.

REGIONÁLNÍ VČELAŘSKÉ SPECIALITY – KRKONOŠSKÝ MEDOMET A ÚL ROPRACHTICKÝ ZADOVÁK

Krkonošští včelaři obohatili včelařskou historii o dva předměty. Prvním z nich je krkonošský medomet, i když přesné místo jeho zrodu ani výrobce neznáme. Josef Skrbek, řídící učitel z Poniklé, o něm v Českém včelaři z roku 1902 píše: „*Loni vyskytl se v dědinách krkonošských medomet jednodušší medometu Hruškova. Dosud marně jsem pátral po vynálezci jeho. Do obce naší přišel z Františkova u Roketnice. Poněvadž pravdě podobno jest, že původní myšlenka jeho zrodila se v těchto místech – v lůně Krkonoš – nazývám jej medometem krkonošským.*“

Tento medomet je svojí konstrukcí velmi jednoduchý a značně se svým vzhledem liší od ostatních medometů, které mají většinou podobu dřevěného či kovového soudku, v kterém se

otáčí koš s rámy. Jak J. Skrbek píše, je podobný „krámským vahám“, a proto bývá někdy označován jako vahadlový. I on však využívá podobně jako všechny medometry principu odstředivé síly: „*Roztočí-li se poněhlou, misky odstředivostí svou vznosou se do výše ramen a plásty tím přijdou do polohy svislé jako v obyčejných medometech*“. Kliku na pohánění je u krkonošského medometu připojena přímo, a tak „*otáčení klikou bez převodu neunaví ani tak, jako u jiných medometů s převodem.*“

Josef Skrbek uvádí následující výhody tohoto medometu: „*Jest laciný, snadno se čistí, odstředivost je větší, poněvadž plásty jsou dále od osy. Hlavní však přednost před jinými medometry má tu, že na něm lze vymetat i plásty na lístkách,*

ba i kusy plástů, což v dosavadních medometech možno nebylo.“ Tato univerzálnost medometu byla pravděpodobně příčinou jeho vzniku. Nové úly byly nákladné, a tak ještě na začátku 20. století část včelařů chovala včely v klátech s nerozbitným dílem, či místo rámečků používala pouze lišty (tzv. trámky), na které včely dílo stavěly.

V chudém krkonošském kraji byla určitě velkou výhodou i jeho jednoduchá konstrukce, která umožňovala vyrobit si ho téměř podomácku nebo alespoň s minimálními náklady. Pan Josef Hejral (nar. 1927) z Roprachtic, vnuk legendárního zakladatele a propagátora moderního včelaření v Roprachticích truhláře Josefa Hejrala, (1864–1944) to potvrzuje: „*Děda si vázkovej medomet vyráběl sám, kovový části mu dělal kovář nebožtík Patočka a vážky nějaké místní klempíř.*“

Jan Materna

Roprachtické zadováky ve včelině Josefa Noska v Roprachticích

archiv J. Hejrala ml.

Truhlář Josef Hejral starší s vnukem Josefem Hejralem ml. před roprachtickými zadováky, které sám vyráběl. Roprachtice, polovina 30. let 20. století

Vymetání medu v krkonošském medometu probíhalo následovně: rámek s medem se položil na síto na misce, tzv. vážky, a začalo se točit klikou. Při dostatečném počtu otáček se misky odstředivou silou zvedly z vodorovné do svislé polohy a med z buněk byl vytlačován na jejich dno. Po chvíli se medomet zastavil, rámeček se otočil a vytáčela se druhá strana a tento postup se opakoval, dokud nebyly rámečky prázdné. „Když několik plástů bylo vymeteno, misky vytažením hřebíčků se sejmou a med vyleje,“ stojí psáno v časopise Český včelař.

Pan Hejral ml., který se včelaření věnuje od r. 1943 a popsanou proceduru pamatuje, k tomu dodává: „Protože vážkové medomet byl pouze na dva plásty, nešlo to tak rychle. Medomet si lidé půjčovali. Dříve měl každý včelař pár včelstev a točil pár kilo medu.“ Podle vzpomínek jeho a jeho kamaráda Josefa Noska (nar. 1930), taktéž včelaře, byly dřív „ouly“ u každé druhé roprachtický chalupy. Možná i díky tomu byly výnosy medu menší, neboť tam bylo slovy pana Noska „převčelíno“.

Krkonošský medomet vyrobený panem Hejralem starším se bohužel nezachoval. Jak říká jeho vnuk: „Válek se dlouho někde na půdě a co s takovým harampádím...“ A tak ho někdy v 70. letech rozštíпали. Pravděpodobně stejný osud potkal medomet z beneckého Levínku, který ve svých včelařských začátcích používal pan Bín (nar. 1928). Když mu rodiče někdy v 50. letech pořídili nový medomet (z druhé ruky sice, ale již klasický, čtyřrámkový), stal se ten starý nepotřebným a na jeho další osud si nepamatuje. A tak funkční krkonošský medomet pocházející z Jilemnice si lze prohlédnout ve včelařské expozici v Národním zemědělském muzeu na zámku Kačina. Jeden exemplář původem z Vysokého nad Jizerou je v soukromé sbírce včelaře J. Kysele z Jinochova.

Zmiňovaný Josef Hejral st., šikovný truhlář a nesmírně činný člověk, je též autorem originálního typu úlu, tzv. „roprachtického zadováku“. Těch podle slov jeho vnuka zhotovil víc než stovku. Úly, které mají specifickou rámkovou míru (28 x 23 cm), vyráběl od konce 19. století v ruce, v sednici, kde se bydlelo, jen s pomocí základního truhlářského nářadí na ponku s „vrštatem“ – svěřákem. Za svůj svébytný typ úlu obdržel roku 1927 v Praze na výstavě medaili. V některých z nich doposud včelaři J. Hejral ml. a jeho již zmiňovaný kamarád Josef Nosek.

Úlů v minulosti existovalo (a dosud existuje) velké množství druhů. Lišily se od sebe materiálem, ze kterého byly vyrobeny (dřevo, sláma), způsobem otvírání – zezadu či shora (zadovák x stropovák), umístěním plástů – vedle sebe či nad sebou (ležan x stojan), silou stěn (uteplené x neutepené), oddělitelností jednotlivých „pater“ (úly nedělitelné x dělitelné) a rozměrem použitého rámu. Právě rámková míra je velmi důležitá, neboť každý rámek musí pasovat do libovolného úlu, který vlastníte, aby bylo možné rámy navzájem zaměňovat. A tak při sčítání organizovaném Zemským ústředím včelařských spolků v roce 1934 bylo na území Čech zjištěno přinejmenším 109 různých typů úlů. Z celkového počtu 182 tisíc úlů, u nichž se podařilo zjistit jejich typ, bylo napočítáno i 125 roprachtických zadováků.

Jan Materna

Pan Josef Bín z beneckého Levínku se včelaření věnuje více než 65 let. Včelstva chová jak ve starých (ale plně funkčních) zadem přístupných stojanech, sdružených po třech v „trojáky“, tak v modernějších shora i zezadu přístupných moravských univerzálech

SOUČASNÝ STAV VČELAŘSKÝCH SPOLKŮ V KRKONOŠÍCH

Vratme se na chvíli na Benecko, kde se na jižním svahu ve výšce 800 m n. m. vyjímá včelín Jiřího Bachtíka. V místech, kde „končí chleba a začíná kamení a kde je zejména půl roku a vejš už včelařit nejde“, se s včelou medonosnou setkáme také. Včelařský rok je v horách podstatně kratší, a včelař proto musí být velmi pečlivý při výběru včelařského stanoviště a dbát o to, aby bylo co nejvíce slunné a co nejméně větrné. Kladnou stránkou včelaření v horských polohách, daleko od žlutých lánů řepky, je bohatá a rozmanitá včelí pastva a tudíž výjimečně chutný med, pro který si lidé jezdí až daleko z kraje. Podobnou zkušenost mají i další horští včelaři a včelařky, jejichž úly se nacházejí ve vyšších polohách, například již zmiňovaný Josef Nosek, Josef Hejral z Roprachtic a Josef Bín z beneckého Levínku, dále Petr Krause z Rokytnice nad Jizerou, Petr Skrbek z Pece pod Sněžkou, Alexander Holodniok ze Špindlerova Mlýna, Blanka Kvardová z Vítkovic, Josef Týlš z Pěnkavčího vrchu ve Velké Úpě i mladá včelařka Klára Veverková, která chová včely na nejvyšše položeném místě v Krkonoších, v samém srdci Obřího dolu.

Na území Krkonoš působí či zčásti zasahuje 9 základních organizací Českého svazu včelařů (Rokytnice nad Jizerou, Poniklá, Jilemnice, Horní Branná, Vrchlabí, Hostinné, Svoboda nad Úpou, Trutnov a Žacléř), jejichž členy je většina krkonošských včelařů. V nich se v současnosti sdružuje 415 včelařů obhospodařujících 4 471 včelstev. Soudobé spolky fungují v podstatě podobně jako ty dřívější, jen se postupem času vytratil hrdost včelařů na „náš“ spolek a rovněž i prestiž spojená s funkcemi. Podobně jako v dobách minulých, tak i dnes je zvykem, že se včelstva dědí z generace na generaci. Řada včelařů si však právem stýská, že nemá pokračovatele, ale na druhou stranu přiznává, že krize 90. let, když se „mladým“ do včelaření nechtělo, po-

malu pomíjí a zájem nastupující generace narůstá. Nezbyvá než popřát jim více mladých zájemců, zdravá a silná včelstva a bohatou snůšku. Vždyť med máme přece všichni tolik rádi!

Jan Materna, Libor Dušek

Renata Oppeltová

Na závěr nám dovolte pozvat vás do Krkonošského muzea Správy KRNAP ve Vrchlabí, kde od 4. května do 22. července proběhne výstava **Jak včela med dělá aneb včelaření v Krkonoších**. Provede vás včelařovým rokem, prozradí vše o medu a včelích produktech a poodhalí historii i současnost včelařství v Krkonoších. K vidění budou historické i současné úly a pomůcky včetně výše popsaných regionálních krkonošských unikátů. Vystaveny budou historické materiály a archiválie dokumentující minulost včelaření v regionu, nebude chybět ani model včely v nadživotní velikosti. Nejen pro děti jsou připraveny hry, kvízy a možnost vyzkoušet si práci včelaře. Výstavu provázejí půvabné ilustrace ak. malířky Renaty Oppeltové. Její součástí bude i několik doprovodných akcí (sledujte www.knap.cz), mimo jiné 1. června Medová muzejní noc.